

Vårvandring 2005
Kungshällsudden, Arentorp

Välkommen
samarbete m Vuxenskolan
Fikar vid Vårdkasen.

Namnet Kungshällsudden finns på många ställen. Oftast i samband med en historia om en gästande kung. Här kan närheten till Stegeborg göra det möjligt med en sann händelse bakom.

Stegeborg fanns som befäst plats redan på 1200-talet och där har konkurensen varit hård om vem som skulle inneha Stegeborg och därmed erhålla de tullar som gav betydande inkomster. Biskop Bengt bodde här tidvis.

Han var son till *Birger Jarl*, som var regent innan hans son *Valdemar* som valts till konung blev vuxen. Denne Valdemar fick resa till Rom som botgöring för sin kärleksaffär med sin svägerska. Hans andre bror var *Magnus Ladulås*. Där har vi tre stycken kungar som kan ha varit här.

Magnus Ladulås hade tre söner, Birger som blev kung och hertigarna Erik och Valdemar. Birger lät uppföra den första befästa borgen vid Stegeborg. De blev kända genom Håtunaleken då Erik och Valdemar fängslade sin bror kung Birger. Sen följde Nyköpingsgästabud då Birger bjöd igen och fängslade sina bröder och enligt legenden lät dem svälta ihjäl.

Därefter gjorde hertigarnas män uppror och *kung Birger* och hans son Magnus tog sitt beskydd i Stegeborg 1318. Kung Birger for därifrån för att hämta hjälp från Danmark men kom ej åter i tid och den 15-årige sonen var tvungen att kapitulera och han avrättades. Här har vi den fjärde möjliga kungen.

1332-33 tilltvingade sig konung *Magnus Eriksson* Stegeborg från biskop Karl. Magnus var son till den mördade hertig Erik. Här är den femte möjliga kungen.

Erik av Pommern var vid Stegeborg 1439 när hans tid var slut i Sverige innan han for till Gotland. Han är den sjätte kandidaten.

Sen har vi förstås Wasakungarna som också är möjliga.

Namnet fanns redan belagt på 1600-talet. Enligt dödboken för Skällvik dog Hustru Ingri på Kongshellsudden 24 febr 1667. (Db börjar då.)

Offerstenarna ser ju ut att vara gjorda av människohand. När är omöjligt att säga. De kan ha använts på bronsåldern då detta var en centralplats för området. Besökare i Sverige berättade om hedningarnas offer vid midvinter- och midsommarsolståndet. Vanliga år offrades mindre djur men vart nionde år var det stora offerfester och då offrades även människor. Man beströk sina gudar med offerblodet och hängde upp kroppar i träden. Sen firade man med mat och dryck.

Här fanns på bronsåldern för 2000-3000 år sen en by med många familjer. En del hade trälar, som de tagit i strid eller folk som genom skulder fått ge sig till trälar. Man bodde i enkla hus. Man hade ett enkelt jordbruk med boskapsskötsel och svedjebruk. Klimatet var varmare. Man har hittat kärnor från vindruvor vid utgrävningar. Djuren kunde gå ute året runt. Vattnet stod högre än nu ca 2- 4 m, år 500 - 1000. Mycket av det som nu är land låg under vatten.

Gravrösen var markeringar att detta var ett område som redan var bebott. De låg synligt från vattnet, varifrån besökande kom. De var också gravar för de främsta i byn. I början på bronsåldern begravde man liken obrända. Man byggde en gravkammare av timmer och la den döde och gravgåvorna däri. Sedan kastade man upp en hög av sten eller jord däröver. Under senare delen av bronsåldern brände man den döde och la askan och benen i en urna av lera eller trä som grävdes ner, ibland i kanten av en befintlig gravhög.

Andra centra från den här tiden är Nartorp och Bråta där det också finns många gravar.

Arentorp (Arnes torp)

Namnet är belagt år 1433 i ett brev. Arnatorp. Här fanns flera gårdar och oftast flera brukare på samma gård. 1543 fanns skattejord (självägande), häradsjord, frälsejord, kyrkojord.

Olof i Arnatorp räntade 1543: koppar 1 daler, ett föl, smör, ledlamm, fläsk, råg, mältekorn, borgvespar, dagsverke, höö, ved, storka, näver, ägg, lamb, får, höns, gäss.

Han hade Land och hus, åker huggott, timmerskog, ingen vedbrand, goth utryme, mulebetelitidla, styke vattn goth, olleskog ingen.

Här fanns även Pavel i Arnatorp som räntar detsamma.

Häradsjorden Pavel i Arnatorp av en äng benämnd sjöängen räntar smör.

Frälsegods: Vår nådigaste herres egen landbo Anders i Arnatorp, åker och äng, 9 aln i Ö Bottna.

H arfvegods i Skällvik Ingervall i Arnatorp.

1636 Axel Banér köper Arentorp under frälse.

1665 en Arentorpsgård besittes fritt av Gustaf Posse.

Arentorps kyrkojord innehavs av Göran Gyllenstjärna som givit den sin trädgårdsmästare fri.

1679 skattebönder Arentorp , hör under Herrborum, given tullnären till Barösund Lars Andersson fritt i livstid.

1684 Skattebönder Arentorp tillh herr Sten Bielke.

1686 ännu en skattegård i Arentorp till Georg Gyllenstierna.

Pesten 1711-12

1711 18 dec begrovs Lars son i L Arentorp

enkan i L Arentorp

Johans hustru i L Arentorp

en flicka i L Arentorp

1712 begrovs under april - maj Måns i St Arentorp

Pers hustru ”

Måns son ”

Olof Svensson ”

aug Pers 2 söner ”

enkan

Pers hustru och 3 söner

sept ” En liten tiggargosse som blev funnen på vägen straxt vid Arentorp.”

” 37 döda av farsoten, 7 fingo begravning”

Stenen med korset.

1704 dödboken

Botvid Carlsson ifrån Arentorp stälpte på sjövägen med hö uti, därunder han straxt blev död den 2 sept begrovs 4 sept. 19 år 5 mån.

Vårdkasen

Orden varde, vite ,bavn, böte står för vårdkase. Förvarna bygderna för fientligt angrepp. Skall antändas inifrån. Försök har gjorts att rekognosera en linje som kunde gå till Ledberg. Ev en linje till Borg innanför Norrköping. Vakt endast under oroliga perioder. Uppgifter om vårdkasar i landskapslagarna. Annars mest av namnen på vissa platser.

Götavirke skyddade längre in. Två vallar, en vid V Husby och Hylinge, nästa längre västerut, ca 2 km, en stenvall.

Riket ej enat kanske flera kungar, ev en Östgötakung.

Kvarnar och mjölnare.

Kvarnar fanns vid Hälla, Yxeltorp och Degerhof vid Stenbrinkebäcken. Långt tidigare även en väderkvarn vid Degerhof.

Den kvarn som mest anlätades verkade vara Gropkvarn vid Hälla. Tidigare har även funnits Stenhuskvarn och Hults kvarn.

De sista mjölnarna vid Yxeltorp hette Johansson och Einar Karlsson. Kvarnen lades ner vid slutet av 30-talet. Den hade flera kvarnstenar. Den drevs av en vattenturbin som matades via en tunnel från kvarndammen. På sommaren när vattnet tröt användes en råoljemotor som gick sakta, ett slag i minuten enligt Birger Hansson i Stegeborg. Kvarnen var i tre våningar. I bottenplanet fanns turbinen och här kom även det färdigmalda mjölet fram. På mellanplanet togs säden in och där fanns också en lägenhet på ett rum och kök. På översta planet fanns ett övernattningsrum och ett lagerutrymme dit varorna togs upp med hiss, en anordning som fungerade genom att en kedja snurrades upp runt en stock som roterade via transmissionen. Kvarnen hade många kunder från Vikbolandet. Det fanns ett stall att ställa in hästar i och ett rum med järnspis att övernatta i, om inte malningen blev klar samma dag. Kvarnen revs under kriget till bränsle.

Hälla stenhuskvarn drevs under kriget. Mjölnaren hette Forse'n. Nedlagd 1946.

I Hälla gropkvarn var den siste mjölnaren Yngve Ottosson. Han var kvar fram på 60-talet.

Till kvarnen åkte man med enbetshäst. Det vanliga var att man malde en säck vete och en säck råg. Varje säck vägde 75 till 100 kg. När man malde gröpe till korna tog man fullt lass ca 20 säckar om 75 kg vardera. Antingen kunde man vänta kvar i kvarnen eller hämta det malda nästa dag. Många reste lång väg för att mala.

Maltullen var tidigare den andel av säden som fick lämnas i ersättning för malningen. I senare tid betalades en summa/kg. 1929 kostade det 1,20 kr att mala 100 kg gröpe.

Gropkvarn ägdes av "Fröknarna i kvarna" Ellen och Sigrid Andersson. De äldsta delarna är från mitten av 1700-talet.

Stora kvarnhuset av trä uppfört 1918. Kvarnverket omfattar 3 par stenar, 2 valsverk, 2 rensverk, 1 havrekross, samt drives av två stycken turbiner varav en dubbel, detta enligt Sveriges bebyggelse del 8. Kvarnen drevs till 1962.

Man körde även säd med båtar till Söderköping.

Mjölhare

Yxeltorp kvarngård:

Oskar Fredrik Lind	1854 Börrum		Vinsätter 1906 Död 1915
Erik Svante Wallberg	1880 V Husby	Ringarum 1906	Mogata 1908
John Valdemar Johansson	1882 Björsäter	Drothem 1908	Ö Ny 1913
John Herbert Nore'n	1890 Ö Ny	trol 1913	Ö Ny 1920
Henning Gottfrid Gustafsson	1893 Mölltorp R	Övergarn C 1920	Ringarum 1928
Jonas Arvid Emanuel Karlsson	1890 Dalhem H	Hycklinge 1922	Ödeshög 1923
Karl Oskar Karlsson Linder	1878 Askeby	Tjärstad 1923	Ringrum 1926
Johan Anton Johanson	1878 Rönö	Vreta Kloster 1926	Mjölby 1932
Josef Leonard Svensson	1884 Jonsberg	Sörmland 1932	Styrstad 1937
Johan Einar Karlsson	1899 Drothem	Stegeborg 1937	

Lars Andersson, Botna

Finare myöl i Hattla
framman om 60-70 cm tjock
rem drift = transmission

m jolnare tog gröp till sina
sinn (feta sinn)

betalt till mjölkvaran
ink. dyrt 2 - 2,50 kr / 100 kg

kom att binda häfter i

Yxeltorp - Hyttan

Yxeltorpkartan 1725

Deklation över en kronoström vid Yxeltorp uti Skällviks socken och Hammarkinds härad, uppå vilken ström Assessor Vålborne herr Hökerstedt ansökning gjort att lösa skatterättigheten av Kungl. Majt. och Kronan och anställt därå Ing. Kungl. Kammarkollegiums bifall emedan benämnte Hr Assessor därstädes vill anlägga en smältehytta till det uppfundna blyverket fortetjände vid Stegeborgs kungsladugård #; avfest efter order av uti Suderbosundes --- den 14 aug 1725 av P Elmbring.

varandes benämnte ström med alla dess tillhörigheter belägen uti Yxeltorps skattehemmans ägor, vilka sig runt omkring sträcka, ligger ett litet stycke från benämnte gård, vilken och straxt vid landsvägensom går från Sörköping till Sta A. Capell, vid pass 3/16 mil från förutnämnda gruva vid Stegeborg och till denna ström befinnes eljest av följande beskaffenhet.

Notarum Explicatio.

L. a utvisar dammkärret som här till lyder, varest förr skall varit ängar och för den skull under kvarnen gjort skattelagt, dock har vattnet medelst dämningen alldeles fördärvat ängsvallen och står ständigt över allt flödande så att det numera till äng icke dugligt vara kan, och som det till vattendämning nödvändigt brukas måste. b är dammbordet varutur vattnet släppes som mest har sitt ursprung utur åtskillige andra skogskärr och omsider flyter tillsammans uti detta kärret. Sedan rinner denna lilla ström utur detta kärr eller damm vid branta lit. b varest är höga berg intill på bägge sidor 97 alnar långtill det stället Lit. c varest ett kvarnhus är bygget?? ett----därtill --- som blivit öde och förfallet härunder även nu på samma ställe den omförmelte smältehyttan skall komma att anläggas, berättas skola med överfall inrättad eftersom vattnet är årligt ringa --- varandes fallet observerat till högst 6 alnar --- från distans b till c.

d är ett torpställe varest möllaren vid denna kvarn alltid varit boende.

e item därvid en liten kåltäppa av -- om $\frac{1}{2}$ kpl ringa sand

f NB de åkerlyckor som härvid finnes situerade har man vid detta tillfälle, efter ----, varit föranlåten att avfästa helst det berättas att de i forna tider varit av mjölnaren i kvarnen hävdade dock har man ännu ingen viss underrättelse om att de hört denna kvarnström till eller mjölnaren dem med Yxeltorps skattejords tillstånd mot avgift nyttjat utan lumberas det till vederbörligt laga vidförande emellertid äro desse sin kvant och kvalitet avfattade och befinnes i alles till 2 tunnln. spiklera som i tvåsåde brukas. Vidare är intet att anföra.

Gårdar och torp.

Enligt husförhörlängderna fanns det flera torp och gårdar. Det bodde ofta mer än en familj på varje torp. Det var även drängar och pigor, gamla föräldrar eller andra inhysingar.

Yxeltorp som är omnämnt 1431 i Hammarkinds häradsting. Namnet kan ha att göra med trädnamnet Oxel eller med ett fornnordiskt ord äxl eller öksel som betyder en upphöjning i terrängen. Gården såldes ca 1825 till Stegeborg. Användes som torp fram till ca 1860-70 sen användes det till bostad för statdrängar.

Lilla Yxeltorp eller Yxeltorptorp låg strax norr om Yxeltorp mellan kullen och Yxeltorp.

Kvarnen vid Yxeltorp finns omnämnd 1558. Det är föregångaren till den gamla ruinen nära Kvarngården. Den nya kvarnen byggdes vid sekelskiftet 1800-1900, enl Britt Danielsson, av en patron Andersson som förbyggde sig och fick sälja Vikbolandsdelen av Stegeborg. Den sista mjölnaren fanns vid nya kvarnen till slutet av 1930-talet. Han hette Ejnar Karlsson. (se kvarnar och mjölnare)

Kvarngården betecknas som torp, ibland bor mjölnaren där.

Kvarnstugan, här bor mjölnaren, den stugan låg strax öster om gamla kvarnen. På 1820-talet bröt hustrun mot 7:e budet. Mjölnaren skaffar sig en ny hustru.

Haglund ett torp.

Där fanns även en backstuga, ett hus utan jord att bruka.

Hyttan var kanske bostad till någon arbetande vid Hyttan, senare ett torp.

Broddtorpet. Här fanns två torp och ett båtsmanstorp nr 140, Klipptorpet kallat efter båtsmannens namn. Efter ca 1850 bor en familj där, tidigare två torpare i Broddtorpen. Den andra hänvisas som en stuga. Broddtorpet var enl. Birger Hansson en röd stuga med rum och kök.

Stensätter, även kallat Västersätra eller Stolpa, var först torp sedan backstuga som användes till gamla och änkor med barn. Det var en liten vitrappad stuga.

Kärleksaffärer var ej privatsaker på 1700-talet. En mjölnardräng Anders Andersson i Yxeltorp hade en affär med pigan Stina Hansdr som kom till andras kännedom. De dömdes vid tinget i Mogata 18 juni 1759, troligen till böter, för att sen få göra avbön inför prästen och tre sockenmän. Det kallades enskild skrift och avlösning.

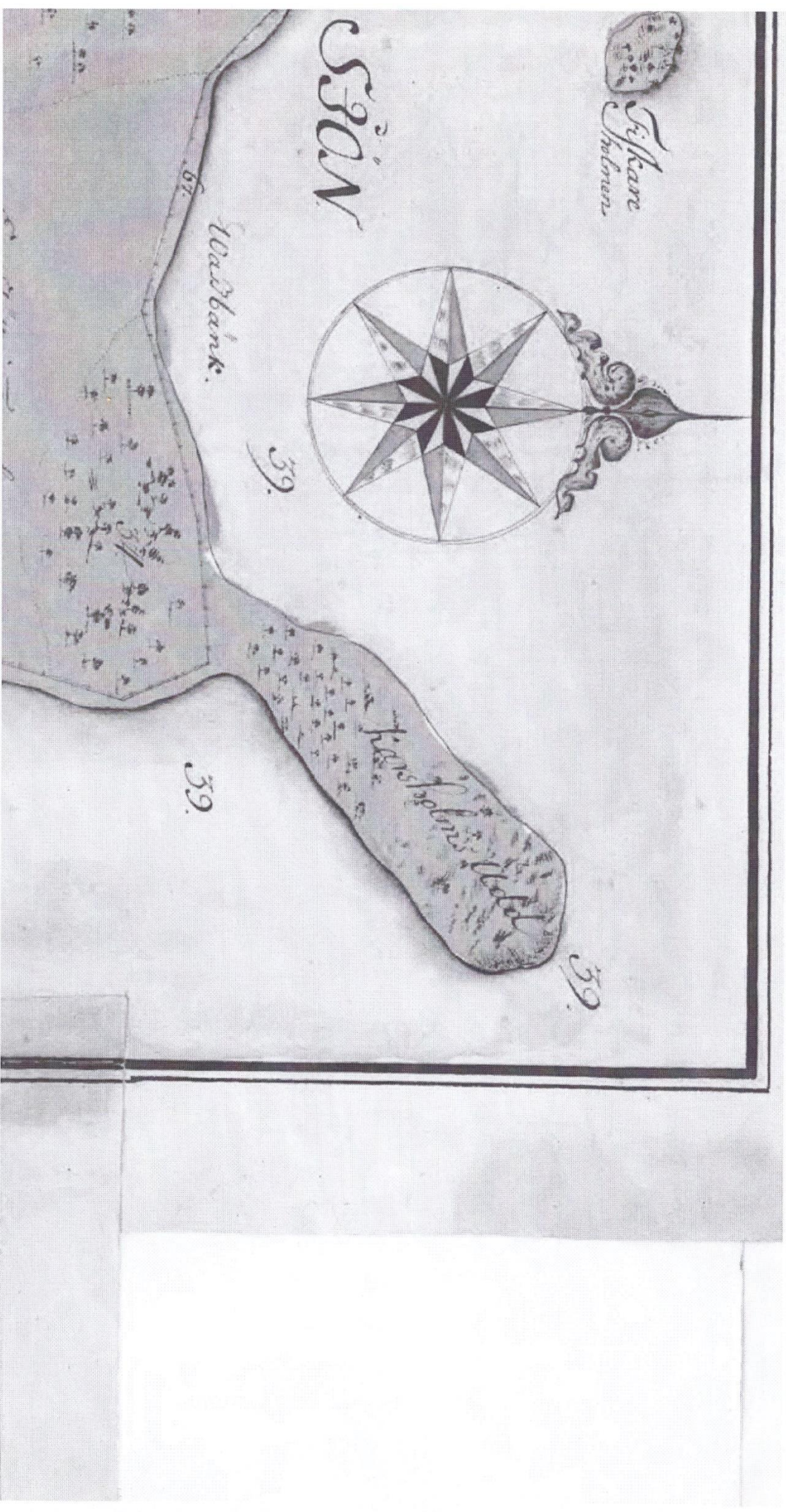
Lagarna var hårda. Det var dödsstraff att begå hor och att få oäkta barn. Nu fick de flesta benådning men blev ändå utsatta för andras spott och spe.

Ur prästens anteckningar är följande hämtat:

1753 om natten mellan den 12 och 13 okt dränkte sig beklagligen i källan vid kalkugnen i Grytängen kvinnspersonen Ingrid Jönsdr som tjänt vid södra

Ladugården men nu tagit avsked därifrån att komma till 20??? den 19 fanns hon igen och den 20 togs hon upp och visiterades av stadsfältskärsöversten ifrån Norrköping samt efter fattad misstanke öppnades hon, befanns havande med ett piltebarn det fältskärn förde med till Norrköping. Den 27 hölls urtima ting därom på Söder krog hon dömdes att av skarprättaren bortföras och i skogen nedgrävas som skedde den 3 nov uti Hagbacken ovan vägen icke långt från fjärdingsstolpen vid västra Sättran.

Stegerborg, nr 1-2, 1727
 Skattlagingsberedning
 Sören Rydén

Broddtorpen. Den andra hänvisas som en stuga. Broddtorpet var enl. Birger Hansson en röd stuga med rum och kök.

Stensätter, även kallat Västersätra eller Stolpa, var först torp sedan backstuga som användes till gamla och änkor med barn. Det var en liten vittrappad stuga.

Kärleksaffärer var ej privatsaker på 1700-talet. En mjölnardräng Anders Andersson i Yxeltorp hade en affär med pigan Stina Hansdr som kom till andras kännedom. De dömdes vid tinget i Mogata 18 juni 1759, troligen till böter, för att sen få göra avbön inför prästen och tre sockenmän. Det kallades enskild skrift och avlösning.

Lagarna var hårda. Det var dödsstraff att begå hor och att få oäkta barn. Nu fick de flesta benådning men blev ända utsatta för andras spott och spe. Gustav III lät avskaffa dödsstraffet på grund av alla de barnamord som skett för att dölja barnafödandet.

Ur prästens anteckningar är följande hämtat:

1753 om natten mellan den 12 och 13 okt dränkte sig beklagligen i källan vid kalkugnen i Grytängen kvinnspersonen Ingrid Jönsdr som tjänt vid södra Ladugården men nu tagit avsked därifrån att komma till 20??? den 19 fanns hon igen och den 20 togs hon upp och visiterades av stadsfältskärsöversten ifrån Norrköping samt efter fattad misstanke öppnades hon, befanns havande med ett piltebarn det fältskärn förde med till Norrköping. Den 27 hölls urtima ting därom på Söder krog hon dömdes att av skarprättaren bortföras och i skogen nedgrävas som skedde den 3 nov uti Hagbacken ovan vägen icke långt från fjärdingsstolpen vid västra Sättran.

Kvarndammen restaurerades 1969 på initiativ av Ragnar Danielsson. Arbetet utfördes av Leif Askhed och Birger Hansson. Karl Åke Gustavsson körde troligen gräv maskinen. Det var en torr sommar, dammen nästan uttorkad och man schaktade upp jordmassor framför bergs skärningen och cementerade fördämningen. Man planerade att odla kräftor i dammen.

Ur Broocman 1760.

Yxeltorps kvarn har två par stenar som mala vår och höst.

Uti Stegeborgs djurgård på Söder ladugårds ägor år 1724 en blyverksgruva av dåvarande assessorn Jacob von Hökerstedt, sedermera landshövdingen på Gotland, och erhöll han därå Kungl Bergscollegiums privilegier den 31 mars 1726 och in 1729 den 12 februari högbemälte collegiums befallning till allmogen i Skällvik och Mogata socknar att de ingen annorstädes skulle sälja kol än till blyverket. Härtill blev då hyttan och smältverket byggt på Yxeltorps ägor och är nu hela anläggningen med gruvan ödelagd då hon befanns hava utan bevisliga skäl blivit anlagd och lända kronan men i synnerhet landsorten till stor skada.

Gårdar och torp.

Enligt husförhörlängderna fanns det flera torp och gårdar. Det bodde ofta mer än en familj på varje torp. Det var även drängar och pigor, gamla föräldrar eller andra inhysingar.

Yxeltorp som är omnämnt 1431 i Hammarkinds häradsting. Namnet kan ha att göra med trädnamnet Oxel eller med ett fornnordiskt ord äxl eller öksel som betyder en upphöjning i terrängen. Gården såldes ca 1825 till Stegeborg. Användes som torp fram till ca 1860-70 sen användes det till bostad för statdrängar.

Lilla Yxeltorp eller Yxeltorptorp låg strax norr om Yxeltorp mellan kullen och Yxeltorp.

Kvarnen vid Yxeltorp finns omnämnd 1558. Det är föregångaren till den gamla ruinen nära Kvarngården. Den nya kvarnen längre ner i ravinen, byggdes vid sekelskiftet 1800-1900, enl Britt Danielsson, av en patron Andersson som förbyggde sig och fick sälja Vikbolandsdelen av Stegeborg. Den sista mjölnaren fanns vid nya kvarnen till slutet av 1930-talet. Han hette Ejnar Karlsson. (se kvarnar och mjölnare)

Kvarngården betecknas som torp, ibland bor mjölnaren där.

Kvarnstugan, här bor mjölnaren, den stugan låg strax öster om gamla kvarnen. På 1820-talet bröt hustrun mot 7:e budet. Mjölnaren skaffar sig en ny hustru.

Haglund ett torp.

Där fanns även en backstuga, ett hus utan jord att bruka.

Hyttan var kanske bostad till någon arbetande vid Hyttan, senare ett torp.

Broddtorpet. Här fanns två torp och ett båtsmanstorp nr 140, Klipptorpet kallat efter båtsmannens namn. Efter ca 1850 bor en familj där, tidigare två torpare i

Yxeltorp - Hyttan

Yxeltorpkartan 1725

Deklaration över en kronoström vid Yxeltorp uti Skällviks socken och Hammarkinds härad, uppå vilken ström Assessor Vålborne herr Hökerstedt ansökning gjort att lösa skatterättigheten av Kungl. Majt. och Kronan och anställt därå Ing. Kungl. Kammarkollegiums bifall emedan benämnte Hr Assessor därstädes vill anlägga en smältehytta till det uppfundna blyverket fortetjände? vid Stegeborgs kungsladugård #; avfest efter order av uti Suderbosundes --- den 14 aug 1725 av P Elmbring.

varandes benämnte ström med alla dess tillhörigheter belägen uti Yxel**torps** skattehemmans ägor, vilka sig runt omkring sträcka, ligger ett litet stycke från benämnte gård, vilken och straxt vid landsvägensom går från Sörköping till Sta A. Capell, vid pass 3/16 mil från förutnämnda gruva vid Stegeborg och till denna ström befinnes eljest av följande beskaffenhet.

Notarum Explicatio.

L. a utvisar dammkärret som här till lyder, varest förr skall varit ängar och för den skull under kvarnen gjort skattelagt, dock har vattnet medelst dämningen alldeles fördärvat ängsvallen och står ständigt över allt flödande så att det numera till äng icke dugligt vara kan, och som det till vattendämning nödvändigt brukas måste.

b är dammbordet varutur vattnet släppes som mest har sitt ursprung utur åtskillige andra skogskärr och omsider flyter tillsammans uti detta kärret. Sedan rinner denna lilla ström utur detta kärr eller damm vid branta lit. b

varest är höga berg intill på bägge sidor 97 alnar långtill det stället Lit. c varest ett kvarnhus är bygget?? ett----därtill --- som blivit öde och förfallet härunder även nu på samma ställe den omförmelte smältehyttan skall komma att anläggas, berättas skola med överfall inrättad eftersom vattnet är årligt ringa --- varandes fallet observerat till högst 6 alnar --- från distans b till c.

d är ett torpställe varest möllaren vid denna kvarn alltid varit boende.

e item därvid en liten kältäppa av -- om $\frac{1}{2}$ kpl ringa sand

f NB de åkerlyckor som härvid finnes situerade har man vid detta tillfälle, efter ----, varit föranlåten att avfästa helst det berättas att de i forna tider varit av mjölnaren i kvarnen hävdade dock har man ännu ingen viss underrättelse om att de hört denna kvarnström till eller mjölnaren dem med Yxel**torps** skattejords tillstånd mot avgift nyttjat utan lumberas det till vederbörligt laga vidförande emellertid äro desse sin kvant och kvalitet avfattade och befinnes i alles till 2 tunn. spiklera som i tvåsåde brukas. Vidare är intet att anföra.